

שום זלזול בכבודן ובכל דבר, בזה שנפטרו מלימוד התורה וממצות שהזמן גרמן, וליכא כלל שום סיבה להתרעם כלל. וזה יש לכתר"ה להסביר בכל פעם ופעם ולהיות תקיף וחזק בדעתו שהוא כדיני התורה, למחות באלו הנשי שאחר כל זה יעמדו בדעתן האולת והעקושה, שלא לשנות שום דבר ממנהגי ישראל הקדושים...

ולכאורה נראה מתוך דבריו שבנכרים אין חילוק כדיני קדימה בין אנשים לנשים, שהרי החילוק בישראל נובע מריבוי מצוות של האנשים, וזה אינו בכך נח. וכמדומני שכן כתב בספר אמת ליעקב לגר"י קמינצקי זצ"ל — עיוני מקרא.

טעמים נוספים: ע' ילק"ש שמואל עה; תפארת ישראל (מהר"ל) ד; לו; דובר צדק (לר"צ הכהן) נר מצוה א; לקח טוב (לר"י ענגיל) ז ד"ה ודרך; איש וביתו — פרק ח.

דף לה

הערות ובאורים בפשט

'משום דהוה תלמוד תורה ופדיון הבן שני כתובים הבאים כאחד... הניחא למ"ד...' — לא החשיבו גם מצות מילה, שפטורה האשה למול את בניה, כמו שלמדנו לעיל מאתו ולא אותה — יש לומר, שלא החשיבוהו משום שעצם מצות מילה אינה שייכת בה. (עפ"י מהרש"א על תד"ה משום, ע"ש. וע"ע בחידושי הנצי"ב).

והא דלא חשיב מצות כתיבת ספר תורה, לשיטת הרמב"ם שנשים פטורות — יש לומר שבכלל תלמוד תורה היא, שזו הסיבה שפטורות מכתובה, כפי שכתב החינוך (תריג) — ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א צא. וע"ע בית הלוי ח"א ו.

'אשר תשים לפניהם — השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה' — פרוש, לפניהם — לפני כל אלו שמדובר עליהם מקודם, ובפרשה הקודמת נאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל — נשים ואנשים. (עפ"י מהר"י בירב. וגרס בגמרא את כל הפסוק 'ואלה המשפטים אשר...' וכתב שהוא'ו של 'ואלה' מוסיף על ענין הראשון. אך אף לגרסתנו י"ל שכך היא משמעות הפשט).

'ע"ב) 'איבעית אימא סברא, דהא לא אית להו זקן. ואב"א קרא, דאמר קרא 'לא תקפו...' — לכאורה יש הפרש בין שני הטעמים, אם מקור הדין מסברא או מקרא — בעבדים, שהוקשו לאשה לענין חיוב מצוות; אם הטעם באשה הוא מפני שאין לה זקן, עבד שיש לו — מצווה. אולם אם המקור הוא מהכתוב, לכאורה הוא הדין לעבד. והרמב"ם (עכו"ם יב, ב) כתב שאשה אינה מצווה לפי שאין לה זקן, ולפיכך העבדים הואיל ויש להם זקן — חייבים. והסביר הכסף-משנה, אף על פי שבמסקנת הגמרא למדו זאת מגזרה שוה פאת פאת, עיקר הטעם מצד הסברא, אלא שאין הסברא עומדת מצד עצמה לולא הגזרה-שוה. ועוד, הלימוד מן הפסוק בא לומר שזקן האשה (וכן זקן הסריס — ע' להלן) אינו בכלל 'זקן' שהזירה עליו תורה. אבל זקן העבד הרי הוא כזקן כל אדם. (עפ"י חזון איש). התוס' (בשבועות כב: ד"ה ואב"א) הקשו למה לי קרא, סברא היא. ופרשו שיש מקומות שאין הסברא פשוטה כל כך,

וצריך את הפסוק להשמיענו הסברא. ומשמע מדבריהם כהכס"מ שסוף הלימוד הוא מסברא. ואמנם בעיקר קושיהם יש לומר, שכאן יש נפקותא בין הטעמים כאמור, לכן אין להקשות 'למה לי קרא'. וע"ע במל"מ שם; חדושי רעק"א על המשניות; חדושי הנצי"ב — נזיר לו: ועוד דיברו האחרונים על הקש עבד לאשה, במקום שאין שייך טעם הפטור, כגון לענין פריה ורבייה (ע' תוס' ב"ב יג) — ע' משל"מ; טורי אבן (במילואים לחגיגה); נוביל"ת חו"מ יא; אור זרוע לצדיק — הל' מלכים יז, ד"ה וראיתי.

מפשט הסוגיא יוצא שזקן הסריס דומה לזקן האשה, וגם הוא אינו מוזהר בהשחתה [וממילא גם לא בהקפת הראש, לפי שהוקשה הקפה להשחתת זקן], שאין לו דין 'זקן' אלא לענין נגעים, כאשה. (עפ"י חזון איש; שבט הלוי ח"ו רמח. ודלא כהפנים-מאירות ופני משה — ירושלמי נזיר ספ"ח).

'והתניא זקן האשה והסריס... אמר אביי: להשחתה לא מצית אמרת, דייליף פאת פאת מבני אהרן...'. — יש לדקדק על שלא הקשו מיד סתירה בין משנתנו לברייתא. ויש לומר שמא מחלוקת תנאים היא, וכל הקושיא לא היתה אלא על ההסבר שלמדו זאת מזקנד — ולא זקן אשתך, שמהברייתא מבואר שאין לדרוש כן, ומנא לן לחדש דרש כזה. ובשלמא בסברא הראשונה אפשר שנחלקו בה התנאים, אבל לא בדרשה זו.

ובא אביי ותירץ שעל כרחק הברייתא אינה יכולה להתפרש לענין השחתה, שהרי כולם מודים לגזרה שזה 'פאת פאת', שלמדנו בה דברים אחרים ולא מסתבר שתנא דברייתא יחלוק על כך, וכיון שכן ניתן שוב לדרוש מזקנד. (מהר"י בירב. ובכך מיושבת תמיהת התוספות, מדוע הביא אביי לימוד חדש, ולא את ההסברים הקודמים. ובדרך דומה במקצת להסבר זה, כתב בפני יהושע. וע"ע: תוס' הרא"ש; יד דוד; מרומי שדה; למנצח לדוד (לר"ד פארדו) — באורים אחרים).

'אם כן ניכתוב קרא 'את שבזקנד' מאי פאת זקנד שמע מינה תרתי' — ויש לומר שזהו הטעם שבפאת הראש אין כתיב 'את' ורק בזקן כתוב את פאת זקנד — לצורך יתור המלה פאת, שכיון שכתוב את למה לי פאת. (רש"ש)

'אלא אמר מר זוטרא לטהרת נגעים. טהרת נגעים נמי פשיטא, כיון דבת טומאה היא בת טהרה היא' — יש לפרש 'טהרת נגעים' — שזקנם בכלל דין גילוח שיש למצורע בעת טהרתו, שלא נאמר הואיל ואין דרכם בכך, אינו בכלל 'זקן'. או גם, שלא נדרוש זקנו למעט זקן האשה. ועל כך הקשו, כיון שבת טומאה היא, ודאי היא בדין טהרה אף לענין תגלחת זקנה. (רש"ש; חזון איש. דלפירש"י שהכוונה לכל דין טהרת המצורע, לכאורה אין שייכות הענין עם הכתוב בברייתא 'זקן האשה...'. ואמנם החזו"א העיר שהלשון דחוק גם בפירוש הנזכר. ותורי"ד פירש 'טהרת נתקים' — שאם נולדה בהרת כגריס בעור הבשר ומקצתה על הזקן — אינה מצטרפת והריהי טהורה (נגעים ו,ח), שנגעי ראש זקן אינם מצטרפים עם נגעי עור (בשר).

יש להעיר שכאן אמרו בסברא פשוטה 'כיון דבת טומאה היא, ואילו במסכת נזיר (סא: וברש"י) הוצרכו ללימוד על כך, לענין טומאת מת, שכל שאינו בטהרה אינו בטומאה. ושמא התם גלי לכל מקום.

ככתבם וכלשונם'

'הוקשה כל התורה כולה לתפילין'

— 'כמו שיש תורה בדיבור, כן במעשה. ועל זה רמזו: 'לא המדרש עיקר אלא המעשה', לבד מעשה המצוות, רק התורה עצמה מתקיימת במעשה. כענין שכתוב ויעש דוד שם. ובאמת גם בכל מעשה מצוה מתעורר בזה אותו הפסוק שבו נאמרה המצוה, וכמו שכתוב ועשיתם אתם (אתם כתיב) — מעלה אני עליכם כאילו עשיתם עצמכם.

והנה פרשיות אלו שבתפילין הם נגד חמשה חומשי תורה; ד' פרשיות בשל ראש, ושל יד כמו משנה תורה, שכולל כל הספרים שמקודם. והוא חיבה יתרה שנתן לנו הקב"ה להיות כל איש ישראל ספר-תורה בחיקו. והוא באמת שטר חירות, כמו מצות המלך, להיות עמו ס"ת תמיד והיתה עמו וכו', כמו כן כל ישראל בני מלכים וניתן להם ספר התפילין.

ובהנחת התפילין נגמר זה הספר, ועל זה דרשו חכמים שם ה' נקרא עליך — תפילין של ראש. פרוש, שעל ידי הנחת התפילין חל שם שמים עליהם, כמו שהתפילין צריכים קלף ודיו ובתים, כן צריכים ליד וראש של איש ישראל. ורמזו חז"ל בלשונם 'תפילין צריכים גוף נקי' — שהתפילין עצמם נגמרים בזה הגוף נקי. והקב"ה יודע שבני ישראל הם גוף נקי, ומסר להם התפילין.

לכן המניח תפילין עוסק בתורה ממש, וזוכה לחירות, כמו שאמרו 'אין לך בן חורין אלא העוסק בתורה'. וכמו כן, כפי החירות שיש לאדם משיעבוד הגוף והטבע, והוא 'גוף נקי', כך זוכה לתורה. ולכן כתיב למען תהיה תורת ה' כו' כי ביד חזקה הוציאך כו'. (שפת אמת — בא, תרנ"ו. וע"ע שם פרשת תולדות — תרנ"ה; אור שמח — הלכות תלמוד תורה א.ב.)

דף לו

'זחייב על הראש כבין העינים' — בפירוש רבנו יהונתן מלוניל ובנמוקי יוסף (מכות כ), מובא לאסור גם תולש בזקנו. (והרש"ש שם תמה בדבר, וכתב להגיה בדברי הנמו". וע' בדברי הרש"ש כאן לה:). ויש מן האחרונים שכתב שבכל מקום כינוס שער — חייב, אלא שדברה תורה בהווה, שרגילים לקרוח בראש. (דברי דוד לבעל הט"ז — אמור).

א. כתב ריב"ן (במכות שם) שהמלה 'בראשם' אינה יתרה לדרשה, שהרי היא נצרכת לגופה, והלימוד שבגמרא הוא ממשמעות הכתוב. ולפי"ז לכאורה אין כלל מקור לתולש בזקנו, שהרי הוקן אינו בכלל 'ראש', כמו שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א תו) לענין גילוח הנזיר את זקנו, שאינו מוזהר עליו, שהרי לא הוזכר בכל הפרשה אלא שער ראש, ואין זקנו בכלל. [וכ"מ בדברי הכתוב: 'בראש או בזקן' — הרי שוקן אינו בכלל הראש].

וצריך לומר שהראשונים הנ"ל מפרשים שהלימוד הוא מן היתור ד'בראשם', וכמשמעות לשון הגמרא 'לרבות כל הראש', אלא שצ"ב הלא אצטרך לגופיה.

ב. יש להעיר שכדוגמת דברי הדברי-דוד מצאנו כן לענין נזירות בדברי בעל הטורים (ויקרא לג, יח) שמגלח בכל מקום שער שבגוף. וכבר תמהו בספרי האחרונים על כך.

זאביי מאי טעמא לא אמר כרבא, אמר לך: תפילין גופייהו מהכא גמר לה' — והלא 'אין

דף לה

סט. א. גילוח והשחתת הזקן שאסרה תורה לכהנים ולישראל — כיצד?
ב. מה דינו של זקן האשה והסריס לענין ההלכות השונות שבזקן?

א. איסור גילוח הזקן האמור בכהנים ואיסור השחתה האמור בישראל, למדו בגזרה שוה (פאת פאת) להשוות דיניהם; אין איסור אלא בגילוח שיש בו השחתה — זהו תער, להוציא מספרים שאין בהם השחתה, ולהוציא ליקוט במלקט וברהיטני (= מקצוע; מגרדת. וי"מ: מין מספרים) שאינו גילוח [ולרבי אליעזר גם זה בכלל גילוח ואסור. ע' מכות כא]. וכן למדו שהנשים אינן מצוות בהשחתת זקן כלל, שהרי מיעט בפרשת כהנים בני אהרן ולא בנות אהרן.

א. גילוח הזקן במספרים כעין תער — מותר. ומכל מקום כתבו להיזהר שלא לגלח בחלק התחתון של המספרים, שהוא כתער (רמ"א קפא, בשם תרומת הדשן). ויש שהחמיר בכך מעיקר הדין, שלא התירו אלא במספרים שלא כעין תער (ע' חתם סופר קלט-קמ).

ובהגדרת 'כעין תער' — יש אומרים: בסמוך לבשר (ע' במפרש לניזר נה). ויש מפרשים, שעוקר השער מעיקרו (תוס' שם מ:). ויש מפרשים, כל שאין בו כדי לכוף ראשו לעיקרו. ונקטו האחרונים כדעה הראשונה, שכל שאינו סמוך לבשר — אינו בכלל 'כעין תער'.

ב. יש מי שאסר לגזוז במספרים וכד' משום איסור לא ילבש — שמתקן עצמו כדרך הנשים. ולא דנו בסוגיא אלא משום איסור גילוח. (ע' שו"ת צמח צדק יו"ד צג. וכתבו פוסקים שכיון שכבר נתקבל הדבר שגם האנשים עושים כן, שוב אינו בכלל 'לא ילבש').

ד. מריחת חומר המכלה את השער — מותר, שאינו בכלל 'גילוח'. (עפ"י נוב"י תנינא יו"ד פא, מובא בפ"ת קפא סק"ה).

ה. אין חילוק בין תער העשוי ממתכת ובין דבר חד העשוי מכל חומר אחר. (ע' פתחי תשובה שם; שבט הלוי ח"ה קא).

ב. זקן האשה והסריס; לענין השחתה אין מוזהרים עליו.

כן מפורש בגמרא לענין זקן האשה. ופשטות הדברים מורים שהוא הדין בזקן הסריס (כן נקט החזו"ן-איש ועוד). ויש חולקים (עפ"י פנים מאירות; פני משה ניזר ספ"ח).

לענין נגעים, בין לטומאה בין לטהרה — הרי הן כזקן לכל דבריהם.

דפים לה — לו

ע. איסורי קרחה גדידה ושריטה — מה טיבם ומה ביניהם?

איסור קרחה על המת — כמשמעו. גדידה — היא פציעה על ידי כלי. ושריטה — ביד. כן היתה ההנחה הפשוטה. אולם לפי הסבר אחד בגמרא, לדעת איסי שריטה וגדידה אחת היא (— משמעות שתיהן בין ביד בין בכלי (רש"י). וחילקן הכתוב לעבור עליה בשני לאוין. תורי"ד).

הנשים מוזהרות כאנשים בלאוין אלו, מלבד לדעת איסי, האשה אינה מוזהרת בקרחה (בנים אתם... ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. לאביי, למד איסי לפטור את הנשים בגזרה שוה קרחה קרחה מבני אהרן. ולרבא גזרה שוה בין עיניכם מתפלין). אבל מוזהרת בגדידה ובשריטה (כי עם קדוש אתה...)

מרבה אני את הגדידה והשריטה שישנן במקום שער ושלא במקום שער, וממעט את הקרחה שאינה אלא במקום שער).

קרח ארבע וחמש קרחות [אפילו קרח כמה קרחות ביחד בהתראה אחת. ע' מכות כ. ואם קרח בזה אחר זה בהתראה אחת — ע"ש ב'קונטרס' ובתוס'] — חייב על כל אחת ואחת (לא יקרחו קרחה. וכן הדין בשרט לנפש, אם שרט כמה שריטות על מת אחד — חייב על כל אחת ואחת. מכות כ). וחייבים על קרחה בכל הראש, לאו דוקא בין העינים (בראשם — ולמדים גזרה שוה ישראל מכהנים). ואין חייבים בלאו זה אלא כשעושים כן על המת. (למת. ולמדים גזרה שוה כהנים מישראל).

א. קרח קרחה אחת על כמה מתים — בתוספתא (מכות) מובאת דעת רבי יוסי לחייב על כל מת ומת (וכן מובא בספר החינוך — תסח). ואולם הרא"ש וטשו"ע (יו"ד קפ) פסקו שאינו חייב אלא אחת (וכן יש מי שדייק מלשונות הרמב"ם — ע"ז יב, יב טו). ואינו דומה לאיסור שריטה שחייבים על כל מת ומת (כמו שאמרו במכות כ).

ב. שרט על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים — אינו חייב, כנזכר. וכתב בשלחן ערוך (יו"ד י"ד קפ,ו) שפטור ומותר. והב"ח אוסר. (ושמא נחלקו אם שייך בזה איסור חבלה לעצמו, או כיון שעושה כן כדי להפיג צערו אין איסור).

שאר דיני קרחה ושריטה וגדידה — ע' במכות כ-כא.

דף לו

עא. מה דין הנשים בעבודות הקרבנות?

הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות והקבלות (ובכלל זה הולכת הדם והקומץ ראשונים) והזאות [זריקת הדם בקרבן בהמה או הזאה בעוף]. והוא הדין להזאת שמן שבמצורע. ערמב"ן] — נוהגים באנשים ולא בנשים, חוץ ממנחת סוטה ונזירה המביאה שלמיה, שהן מניפות עם הכהן (הכהן מניח ידו תחת ידה ומניף. יש מפרשים תחתה ממש ויש מפרשים שהיא מחזקת בשפת הכלי והכהן בתחתיתו. ע' בראשונים), כפי שדרשו חכמים מן המקראות.

א. שחיטת הקדשים כשרה בנשים (משנה זבחים לא). זהו מצד הדין, אבל ב'הלכות ארץ ישראל' החמיר לכתחילה שיש לא ישחטו, אף בחולין. (מובא בתוס' זבחים ועוד).

ב. היציקות והבלילות — כשרות בנשים כשם שכשרות בזר. וצדדו התוס' שהוא הדין לפתיתות ומליחות. (מובא ברמב"ן. וכן פסק הרמב"ם — פסולי המוקדשין יא,ז).

ג. כל העבודות המעכבות בהכשר הקרבן, אם עשאון הנשים — חיללו עבודה, אבל סמיכה שאינה מעכבת — לא נפסל הקרבן בסמיכת האשה (תוס'. וע' שער המלך — עבודת יוהכ"פ א,ב). וכן לענין הגשה והנפה. (רמב"ם פסוה"מ יא,ז).

ולדברי רבי יוסי ורבי שמעון (בעירובין צו), הרשות בידן לסמוך. וכן פסקו הרבה ראשונים. ויש חולקים.

ד. קרבן האשה — הכהן מניף (כן כתב רש"י ורבנו גרשום — מנחות סא. וכן פסק הרמב"ם). ויש מי שכתב שהאשה עושה שליח, את בעלה או את קרובה, להניף בעבודה. (פסקי הר"ד — מנחות שם, ודלא כמש"כ בתוספותיו כאן שהכהן מניף).

ה. אשה שהקטירה, יש להסתפק אם חייבת מיתה כדין זר ששימש, אם לאו. (עפ"י פרשת דרכים — דרך מצוותיך דף סט ע"ד. וע' שעה"מ ריש הל' עביוה"כ).